

SINTEZA PJESNIŠTVA POSTMODERNE

(Cvjetko Milanja: *Hrvatsko pjesništvo 1950. – 2000.* IV. dio.
Knj. 1–2. Altagama, Zagreb, 2012. Str. 334 i 366)

Mario Kolar

(Poslijediplomski doktorski studij kroatistike,
Filozofski fakultet – Zagreb)

Većina proučavatelja hrvatskog pjesništva razdoblja koje obično nazivamo postmodernom (od 1970-ih nadalje) slaže se kako pjesničku praksu toga razdoblja obilježava poetička i svaka druga razvedenost kao malo kada do tada. Radi se o razdoblju u kojem su književnost i pogotovo pjesništvo dobili sasvim drugačiji društveni status i ulogu nego su ih ikad imali, što se reflektiralo kako na materijalno-tehničke uvjete njihove prisutnosti/prezentacije u javnoj sferi, tako i na sama njihova poetičko-izražajna obilježja. U tome se razdoblju javljaju i (nikad do tada tako) mnogobrojni književnoteorijski aparati koji također pjesništvo i općenito književnost usmjeravaju prema ovom ili onom smjeru, što je također utjecalo na spominjanu poetičku razvedenost. No, dok su teorijske smjernice ipak

više-manje bile stvar izbora, novi društveni položaj bio je *obvezujući*, a manifestirao se kroz guranje pjesništva u svojevrsne *rezervate* što mu baš i nije išlo u prilog. Ili je to možda ustvari bilo dobro jer je na taj način ostalo pošteđeno barem nekih negativnih tendencija tranzicijskog i posttranzicijskog društva? Kako bilo da bilo, pjesništvo je na ne baš povoljne izazove vremena odgovorilo kako je moglo i znalo te se ostvarilo u opsegu i kvaliteti u kakvima se ostvarilo, a jesu li oni bolji ili lošiji, pogotovo u pitanju kvalitete, od pjesništva nekih drugih razdoblja, nezahvalno je procjenjivati jer svako vrijeme ima svoje kriterije i svakome bi se pjesništvu u načelu trebalo suditi po kriterijima njegova vremena, čak ako su ti kriteriji i tako nejasni kao što je to u razdoblju postmoderne (*sve je dopušteno!*).

Uostalom, za dugosežnije zaključke je možda i prerano.

Ili ipak nije?

Ako je suditi po najnovijim dvjema knjigama književnog povjesničara i kritičara Cvjetka Milanje koje govore o hrvatskom pjesništvu postmoderne, možda je ipak prerano, ali svakako ne treba čekati s otvaranjem ozbiljnih rasprava.

POVIJEST NOVIJEG HRVATSKOG PJESNIŠTVA

Kao dugogodišnji profesor na Katedri za noviju hrvatsku književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu (1976. – 2008.) te danas znanstveni savjetnik u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar, Milanja je do danas objavio niz knjiga o pojedinim hrvatskim književnicima (*Struktura i vizija Tadijanovićeve poezije*, 1974.; *Jakša Čedomil*, 1985.; *Janko Leskovar*, 1987.; *Biće samosti ili književno djelo Petra Šegedina*, 2009.) te različitim književnoteorijskim (*Užas jezične moći*, 1985.; *Slijepi pjege postmoderne*, 1996.), književno-povijesnim (*Hrvatski roman 1945–1990*, 1996.; *Konstrukcije kulture*, 2012.) i društvenim (*Čemu intelektualci u postmoderno doba*, 2011.) problemima. Osim toga priredio je niz znanstvenih zbornika te djela hrvatskih pisaca. No, okosnicu njegova književno-znanstvenog interesa ipak čini problematika novijeg, postilirskog hrvatskog pjesništva, o čemu je objavio najviše knjiga, i to u sklopu vlastitoga autorskog projekta pisanja povijesti novijeg hrvatskog pjesništva. Milanja je, naime, kako čitamo u predgovoru njegovih knjiga, naumio kroz više-sveščanu ediciju znanstvenoj javnosti podariti pregled i opis hrvatskog pjesništva od romantizma do postmodernizma. Iako sam o tome već pisao povodom nekih drugih

dijelova ove Milanjine kapitalne edicije, vrijedi i na ovom mjestu podsjetiti o čemu se radi.

Što se tiče hrvatskog pjesništva 20. stoljeća, Milanja je svoju ediciju podijelio na dvije velike cjeline, od kojih prva obuhvaća hrvatsko pjesništvo prve, a druga druge polovice stoljeća. Tako su do sada pod krovnim naslovom *Hrvatsko pjesništvo 1900. – 1950.* objavljene tri knjige koje pokrivaju hrvatsko pjesništvo od moderne do tzv. nove stvarnosti / modernog objektivizma (1900. – 1930.): *Pjesništvo hrvatske moderne* (2010), *Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma* (2000) te knjiga o ekspresionizmu paralelnim pjesničkim smjerovima naslova *Novosimbolizam; dijalektalno pjesništvo* (2008), što znači da još nedostaje (barem jedna) knjiga koja će pokrivati drugi dio međuratnog razdoblja (1930. – 1950.). Za razliku od prve polovice stoljeća kojem, dakle, nedostaje knjiga u kojoj će biti predstavljeni neki od najznačajnijih hrvatskih pjesnika, kao što su Dobriša Cesarić, Dragutin Tadijanović i Miroslav Krleža, najnovijim dvjema knjigama kompletirana je obrada pjesništva druge polovice stoljeća, i to kroz ukupno četiri sveska krovnog naslova *Hrvatsko pjesništvo 1950. – 2000.* Prva knjiga obrađivala je pjesništvo 1950-ih na čelu s krugovašima (2000), druga pjesništvo 1960-ih na čelu s razlogašima (2001), a treća pjesništvo 1970-ih na čelu s pitanjašima (2003), uvažavajući, dakako, osim ovih naraštajno-časopisnih grupacija koncentriranih oko časopisa “Krugovi” (1952. – 1958.), “Razlog” (1961. – 1968.) i “Pitanja” (1969. – 1972.), i druge manje poetičke grupacije, ali i brojne “suputnike”, “usputnike” i “izmeđuđnike”, te pjesničke osobnosti koje je bilo teško uvrstiti u bilo kakve grupacije, kao što su npr. Danijel Dragojević, Arsen Dedić ili Josip Sever. Tim je knjigama bilo obrađeno razdoblje od sredine stoljeća do

prijelomnih sedamdesetih, a najnovije dvije knjige – koje zajedno čine četvrti svezak tog niza – tako zaokružuju drugu polovicu stoljeća obrađujući posljednjih tridesetak godina 20. stoljeća, odnosno pjesništvo razdoblja postmoderne, s čijom je obradom započeo već i treći svezak o pitanjašima. Radi se, dakle, o ukupno osam knjiga kojima bi trebale biti pridodane još dvije-tri kako bi se projekt u cijelosti realizirao – osim spominjane knjige/knjiga o međuratnom pjesništvu najavljena je i (barem jedna) o pjesništvu 19. stoljeća.

No, unatoč tome što je Milanja do sada objavio već više knjiga iz svoje edicije, najnovije dvije iščekivane su nekako s najviše nestrpljenja. Tome je nekoliko razloga. Prvo, zbog toga što obrađuju odreda živuće, danas aktivne/aktualne pjesnike, čiji opusi, pogotovo onih najmlađih, nisu niti izdaleka zaključeni i definirani. Pokušaj usustavljanja tekuće književne produkcije, i to bez većeg vremenskog odmaka, uvijek je poseban izazov pred kojim Milanja na kraju ipak nije pokleknuo, iako je itekako svjestan, kako čitamo u predgovoru, da se radi o nezahvalnoj poziciji. Drugo, zbog toga što taj dio hrvatskog pjesništva, unatoč nekim ambicioznijim pokušajima (Zvonimir Mrkonjić, Branimir Bošnjak, Branko Maleš, Pavao Pavličić), još uvijek nije (dovoljno) znanstveno usustavljen i obrađen. I treće, zbog toga što ova knjiga zatvara krug spominjanog grandioznog autorova projekta povijesti novijeg hrvatskog pjesništva, čime je izbjegnuta česta opasnost velikih književnopovijesnih edicija koje nerijetko završe bez obrade najnovijih razdoblja.

OD OFFOVACA DO KVORUMAŠA

Bavljenje najnovijim hrvatskim pjesništvom Milanja je započeo mnogo prije pisanja ovih knjiga. Naime, autor već nekoliko desetljeća sustavno književno-kritički prati suvremenu pjesničku produkciju, od starijih do najnovijih pjesnika te je dio svojih književnokritičkih radova razasutih po brojnim časopisima i objedinio u knjizi *Iz mjesta čitanja u prostor pisanja* (2006). Osim toga, usustavljivanje i znanstvenu obradu tog korpusa dao je u knjizi *Doba razlika* (1991). Najnovije dvije knjige, kao i cijela edicija, plod su, dakle, autorova dugogodišnjeg i sustavnog bavljenja najnovijim hrvatskim pjesništvom i svakako predstavljaju vrhunac te djelatnosti potvrđujući svojeg autora kao jednog od najsustavnijih pratitelja i najminucioznijih proučavatelja toga korpusa.

Kao što je vidljivo iz strukture knjiga, autor polazi od pogleda na cjelinu, ali pažnju jednako posvećuje i dijelovima. Naime, kao i prethodne knjige iz edicije i najnovije dvije prvo donose uvodna poglavlja o dominantnim poetičkim generacijama/grupacijama, nakon kojih slijede eseji o pojedinim pjesnicima, kako o onima koji spadaju tako i o onima koji ne spadaju u prezentirane dominantne grupacije. No, u odnosu na prethodne knjige, pa i one koje su govorile o pjesništvu druge polovice 20. stoljeća, pojam generacije/grupacije u najnovijim dvjema knjigama još je *skliskiji* pa su i uvodna poglavlja o njima tek skice koje autor uglavnom temelji na autopoezičkim iskazima samih njihovih aktera, bez obzira na to koliko su se te smjernice realno ostvarile u samoj pjesničkoj praksi. Kao i kod prethodnih generacija/grupacija, i ovdje su se kao glavne centripetalne sile pokazali književni časopisi, no časopisno-naraštajni, odnosno poetičko-kolektivni kriteriji kod

najnovijih pjesnika bitno su olabavljeni, što je bio već i slučaj s pitanjašima o kojima se govori u prethodnoj knjizi, a to posebno vrijedi za offovce s kojima započinje prva knjiga završnog sveska. Radi se o grupaciji pjesnika okupljenih oko časopisa “Off” (1978. – 1981.) koji je želio stvoriti novu časopisno-naraštajnu grupaciju, odnosno popuniti rupu koja je nastala raspadom pitanjaša. Oslanjajući se na svojevršne ekspozitorne tekstove samih aktera offovske grupacije, kao što su (bivši pitanjaš) Branko Maleš i Zvonko Kovač, ali i nekih kritičara, poput Velimira Viskovića, Milanja zaključuje kako su offovci na neki način nastavili s projektom pitanjaša, dakle s projektom okretanja postmodernizmu, kroz relativiziranje vrijednosti, dekonstrukciju Smisla, fragmentariziranje, propitivanje prezentacije i sl. No, bili su izrazito nekonherentna grupacija, kako zbog toga što je izašlo svega nekoliko brojeva časopisa, uz koji treba spomenuti i *Zbornik Offpoezije* (1979) koji je jednako značajan kao i časopis, tako i zbog toga što su ubrzo krenuli svatko svojim putem, štoviše, neki su, poput Branka Čegeca, postali i nositeljima nove generacije – kvorumaša.

Iako se danas uvriježilo govoriti o pjesničkoj grupaciji okupljenoj oko časopisa “Quorum” (1984. –) i pripadajuće biblioteke, svi oni koji ih zovu kvorumašima (ili quorumašima) uvijek napominju kako se ne radi o osmišljenoj i konherentnoj grupaciji, a s time se slaže i Milanja. Kao “unuci poststrukturalizma” kvorumaši, navodi Milanja, nastavljaju s postmodernizacijom pjesništva s čime su intenzivnije započeli pitanjaši, a nastavili offovci, kojima su i sličniji, s tom razlikom što je i u njihovoj teorijskom svijesti, koju Milanja ocrtava na primjeru ekspozitornih tekstova Miroslava Mićanovića i Brana Čegeca, i u njihovoj pjesničkoj praksi, za razliku od prijašnjih generacija pri-

sutnija okrenutost suvremenim masovnim (vizualnim) medijima, a osim okrenutosti jeziku/označiteljima kvorumaši u pjesništvo znatnije vraćaju i osjetilnu gestu.

DEZINTEGRACIJA ČASOPISNO-NARAŠTAJNIH MATRICA

Nakon offovaca i kvorumaša koji dominiraju osamdesetih, devedesetih se pojavljuje nova generacija pjesnika kod koje je više nemoguće govoriti o bilo kakvim kolektivnim poveznicama jer nemaju niti svoj središnji časopis/zbornik/biblioteku niti (barem pseudo)programatski naznačenu zajedničku poetiku, što ne znači i da nije moguće rekonstruirati neka zajednička obilježja u njihovu pjesništvu. Oslanjajući se na analitičke tekstove Tvrtka Vukovića, Krešimira Bagića i Sanjina Sorela, dakle autora koji su i sami akteri pjesničke dinamike devedesetih, Milanja potvrđuje njihovo mišljenje kako se radi o nekoherentnoj generaciji, iako se kao jedna od najdominantnijih poetika nameće *stvarnosnost* (T. Vuković), odnosno *poetski neorealizam* (K. Bagić), koji propagira komunikativnost, svakodnevnost, narativnost, neetičnost i neestetičnost pjesništva. No, kako *stvarnosna* poetika ipak predstavlja samo dio pjesničkih opcija toga vremena, Milanja se, za razliku od nekih drugih proučavatelja, ne odlučuje za imenovanje pjesništva devedesetih tim nazivom, već se odlučuje za novi termin. Budući da s jedne strane nemaju zajednički časopis po kojima bi ih se nazvalo niti bilo koje drugo egzaktnije zajedničko uporište, a s druge strane “umnogome koriste iskustva dotadašnjih pjesničkih praksi“, Milanja se, čini se, vrlo vješto odlučuje za pojam “postisti” koji bi, u slobodnom prijevodu, govorio kako se jednostavno radi o *onima koji su poslije*.

Osim ovih triju istaknutijih grupacija, offovaca, kvorumaša i postista, Milanja kao posebnu grupaciju izdvaja i inzulaše, pjesnike okupljene oko zbornika *Insuale* (1981), koji ipak nisu u većoj mjeri uspjeli razviti vlastitu poetiku koja je trebala, kako ju je zamislio urednik i predgovarač zbornika Drago Štambuk, biti utemeljena na kršćanskom nadahnuću. Takvo nadahnuće, ali u bitno uspjelijem obliku i obimu te izrazito individualnoj poetici, gotovo potpuno nusporedivoj s bilo kojim odvjekom kako duhovne tako i *neduhovne* hrvatske poezije, ostvario je Ivan Golub, koji je jedan od rijetkih pjesnika ne samo u najnovije dvije nego i u prijašnjim Milanjinim knjigama koji je izdvojen kao samostalna, ikamo ukalupljiva pjesnička pojava, gotovo zaseban poetički odvjetak novijeg hrvatskog pjesništva koji ujedinjuje duhovnu i *neduhovnu*, tradicionalističku i postmodernističku, zavičajnu i globalističku, *dijalektalnu* i standardnojezičnu, latinističku i kroatističku tradiciju hrvatskog pjesništva.

Kroz eseje o ukupno sedamdesetak pjesnika, počevši od Branka Maleša do najmlađeg Marka Pogačara, Milanja minucioznim analizama pjesničkih opusa svakoga od njih upozorava i na druge poetičke opcije prisutne u razdoblju od 1980-ih do zaključno 2010. dajući na taj način do sada najcjelovitiju sliku ne samo o glavnim tokovima, nego i o priticima, rukavcima, pa i mrtvicama hrvatskog pjesništva toga dinamičnog (post)tranzicijskog razdoblja. U tom smislu, jednaku vrijednost kao i uvodna poglavlja u dominantne poetike (offovci, inzulaši, kvorumaši, postisti) imaju i eseji o pojedinim pjesnicima.

OD NORMATIVNOSTI DO SVEDOPUSTIVOSTI

Ono po čemu se najnovije dvije knjige razlikuju od prethodnih iz spominjane Milanjine edicije, tiče se činjenice da se pri kraju druge knjige – kao završne knjige o poslijeratnom pjesništvu – nalazi i sintezno poglavlje u kojem autor razlaže sliku hrvatskog pjesništva toga polustoljetnog razdoblja. Vidjevši ga kao hod od sorealističke normativnosti do post-modernističke svedopustivosti Milanja pjesništvo toga razdoblja dijeli na dva velika makromodela. Prvi predstavlja “pjesništvo scene označenog” (1950. – 1970.), pjesništvo koje je više pažnje posvećivalo smislu, dakle označenom, a drugi predstavlja “pjesništvo označiteljske scene” (1970. –), pjesništvo postmodernističkog obrata koje u fokus dovodi sam (pjesnički) jezik. U prvi model spadali bi krugovaši i razlogaši (i usporedne poetike), a s drugim su modelom započeli pitanjaši, a nastavili ga offovci, kvorumaši i postisti te njihovi rukavci, dakako uz svakoj grupaciji svojstvene modifikacije.

Iako je na taj način Milanja uspostavio vrlo koherentan i uvjerljiv sustav, kako makromodelski tako i unutar njega časopisno-naraštajni, u svakoj svojoj knjizi, pa tako i u najnovijim dvjema, redovito naglašava kako se kod podjela i imenovanja grupacija radi o “prigodnim imenovanjima, jer se nekako imenovati moraju” u svrhu književnopovijesne periodizacije. Uostalom, neobvezatnost i relativnost takvih podjela nerijetko potvrđuju i sami glavni predstavnici pojedinih grupacija, što je vidljivo iz posvećenim im esejima. U tom smislu, još ću jednom napomenuti kako iznimnu vrijednost u Milanjinoj ediciji predstavljaju eseji o pojedinim pjesnicima, koji ujedno i demantiraju moguće prigovore o instrumentalizaciji pjesničke dinamike, odnosno pospremanju u ladice i pretince. U svakom

slučaju, uspostavljeni periodizacijski sustav, zajedno s esejima o pojedinim pjesnicima koji ga ponekad potvrđuju, a ponekad i *dezintegriraju*, predstavlja idealan spoj koji može prije svega poslužiti kao uvjerljiv orijentir za čitanje hrvatskog pjesništva druge polovice 20. stoljeća, a pogotovo za znanstveno ili studijsko bavljenje tim korpusom.

Kada pak gledamo ediciju u cjelini, s obzirom na obuhvatnost i detaljnost mogli

bismo reći kako se radi o (za sada nedovršenoj) enciklopediji novijeg hrvatskog pjesništva, iako edicijom nisu, na što upozorava i sam autor, obuhvaćena sva pjesnička imena, već *samo* nosive pjesničke grupacije i individualiteti (za sada se radi o nekoliko stotina imena!). Stoga možemo zaključiti kako se radi o kapitalnoj književnokroatističkoj ediciji te se nadati kako će uskoro dobiti i preostale dijelove.

BEZ TETOŠENJA I ZAPLOTNJAŠTVA

(Nikola Milićević: *Kritike i polemike*. Priredio Vinko Brešić. Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 2012. Str. 351)

Mario Kolar

(Poslijediplomski doktorski studij kroatistike,
Filozofski fakultet – Zagreb)

U hrvatskoj književnoj povijesti Nikola Milićević (1922. – 1999.) ostao je upamćen prije svega kao pjesnik i prevoditelj, a zatim i kao antologičar. Brojni studenti hrvatske književnosti, i općenito kroatisti, zapamtili su ga pak kao profesora, odnosno proučavatelja novije hrvatske književnosti. No, manje je do danas poznat, odnosno manje je do danas pažnje posvećivano njegovom književno-kritičarskom radu, pogotovo onom s početka njegove kritičke i znanstvene karijere sredinom 20. stoljeća, o kojem i govori knjiga koja je pred nama.

Kada se govori o Milićeviću kao pjesniku, obično se navodi da se, nakon početka koji datiraju još u školske dane, u knji-

ževnosti ozbiljnije predstavio zajedno s krugovaškom grupacijom, kojoj ipak nije u potpunosti pripadao, nego je s vremenom izgradio samosvojnu pjesničku poetiku. Dječačke i mladenačke stihove sabrao je u zbirci *Zlatna grana*, objavljenoj 1952., iste godine kada je bio i među pokretačima i urednicima znamenitog časopisa “Krugovi”, u kojem intenzivno i objavljuje liriku, eseje, kritike i slične tekstove. Godinu kasnije kao istaknutiji krugovaš potvrdio se ciklusom *Pod ravnodušnim zvijezdama* u zajedničkoj zbirci *Pjesme* s jednako istaknutim pripadnicima tog časopisnog naraštaja Slobodanom Novakom i Vlatkom Pavletićem. Zbirke *Obećanja žute zore*